

泰国历史概况

(1)

孙广勇 编写

中国人民解放军外国语学院

2005年5月

สารบัญ

บทที่ ๑	วิวัฒนาการของเมืองสุโขทัย	1
บทที่ ๒	วิวัฒนาการของอาณาจักรสุโขทัย	5
บทที่ ๓	การปกครองอาณาจักรสุโขทัย (1)	9
บทที่ ๔	การปกครองอาณาจักรสุโขทัย (2)	13
บทที่ ๕	เศรษฐกิจสมัยอาณาจักรสุโขทัย	18
บทที่ ๖	สังคมสมัยอาณาจักรสุโขทัย	22
บทที่ ๗	การสิ้นสุดของอาณาจักรสุโขทัย	27
บทที่ ๘	การปกครองสมัยกรุงศรีอยุธยา (1)	31
บทที่ ๙	การปกครองสมัยกรุงศรีอยุธยา (2)	37
บทที่ ๑๐	เศรษฐกิจสมัยกรุงศรีอยุธยา (1)	42
บทที่ ๑๑	เศรษฐกิจสมัยกรุงศรีอยุธยา (2)	45
บทที่ ๑๒	สังคมสมัยกรุงศรีอยุธยา (1)	49
บทที่ ๑๓	สังคมสมัยกรุงศรีอยุธยา (2)	53
บทที่ ๑๔	ความสัมพันธ์กับต่างประเทศสมัยกรุงศรีอยุธยา (1)	58
บทที่ ๑๕	ความสัมพันธ์กับต่างประเทศสมัยกรุงศรีอยุธยา (2)	64
บทที่ ๑๖	ความสัมพันธ์กับต่างประเทศสมัยกรุงศรีอยุธยา (3)	70

บทที่ ๑๗ การสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานี	79
บทที่ ๑๘ ปัญหาและแนวทางแก้ปัญหาเศรษฐกิจ การเมืองและต่างประเทศ สมัยกรุงธนบุรี	82
บทที่ ๑๙ การปรับปรุงบ้านเมืองสมัยกรุงธนบุรี	90

บทที่ ๑ วิวัฒนาการของเมืองสุโขทัย

อาณาจักรสุโขทัยมีเมืองสุโขทัยเป็นเมืองศูนย์กลาง ก่อตั้งขึ้นมาโดยปลดอิทธิพลของขอมออกไป ในช่วงระยะหัวเลี้ยวหัวต่อที่จะปลดอิทธิพลขอมออกไป ข้อมูลและหลักฐานต่าง ๆ มีกระท่อนกระแท่น จนกระทั่งเมื่อสุโขทัยเป็นอิสระจากขอมและสามารถก่อตั้งอาณาจักรขึ้นได้ ช่วงนี้ประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัยมีข้อมูลเด่นชัดขึ้นบ้าง แสดงให้เห็นความเจริญทางด้านศิลปกรรม เศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะความเจริญช่วงสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชและพญาลิไท ตลอดจนการสิ้นสุดของอาณาจักรสุโขทัยในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 โดยถูกรวมไว้กับอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. 1981

1. วิวัฒนาการของเมืองสุโขทัย

ตำนานต่าง ๆ มักกล่าวถึงการตั้งบ้านแปงเมืองโดยการรวมกลุ่มคน 2 แบบ คือรวมเป็นบ้านและรวมเป็นเมือง

บ้านคือหมู่บ้านที่ต่อมาขยายเป็นเมือง การตั้งหมู่บ้านในระยะแรกเป็นหมู่บ้านเครือญาติ อยู่ตามคลองฝั่งแม่น้ำลำคลองหรืออาจจะอยู่รอบ ๆ สถานที่ที่จัดไว้เป็นสัญลักษณ์ความเชื่อของหมู่บ้าน เช่น วัด ศาลเพียงตา สำนักหมอผีประจำหมู่บ้านตามความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับวิญญาณ การบวงสรวงผีหมู่บ้านและความเชื่อเกี่ยวกับนาค ต่อมาเมื่อวัฒนธรรมอินเดียมีอิทธิพลมากขึ้นโดยเฉพาะอิทธิพลทางด้านศาสนา ชุมชนเหล่านี้ได้นำความเชื่อดั้งเดิมของตนมาประสานกับศาสนา กลายเป็นวัฒนธรรมใหม่และเฉพาะถิ่นของตน เรียกวิธีการนี้ว่า 'Localization'

การนับถือควบคู่กันไปกับวัฒนธรรมภายนอกช่วยให้หมู่บ้านรวมตัวกันได้โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางการดำเนินชีวิตเชื่อมหมู่บ้านต่าง ๆ เข้าด้วยกัน การสร้างวัดเป็นการขยายความเจริญของชุมชนออกไปในรูปการเปลี่ยนป่าให้เป็นที่นา ดังนั้นศูนย์กลางความเชื่อจึงมีความ

¹ศรีภัทร วัลลโภดม, "ความก้าวหน้าในการศึกษาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้," ศิลปวัฒนธรรม, ปีที่ 2, ฉบับที่ 17 (มีนาคม 2524), หน้า 30.

สำคัญ เพราะเมื่อมีการตั้งหลักแหล่งก็มีศูนย์แห่งความเชื่อร่วมกัน ผู้คนเข้ามาอาศัยอยู่ด้วยกัน
ดังจะเห็นได้ว่าในตำนานต่าง ๆ มักกล่าวถึงการสร้างเจดีย์ การบรรจุพระธาตุ การฉลองพระธาตุ
แห่งนี้เพื่อเป็นศูนย์กลางของชุมชนและเชื่อมโยงชุมชนเข้าด้วยกัน

การขยายตัวของหมู่บ้านอีกแบบหนึ่งคือ การมีตลาดเป็นศูนย์รวมแห่งกิจกรรมของ
ชุมชน สุโขทัยเป็นตัวอย่างกรณีนี้ โดยปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกที่กล่าวถึงการแลกเปลี่ยน
สินค้าและตลาดปศุสัตว์ชัดเจน และยังแสดงถึงชุมชนหมู่บ้านของสุโขทัยเกิดขึ้นเมื่อผู้คนมา
ตั้งหลักแหล่งตามลุ่มแม่น้ำ ดังปรากฏชื่อหมู่บ้านที่มักเกี่ยวกับพืชพันธุ์ การเพาะปลูก แหล่งน้ำ
ความเป็นอยู่เช่น บ้านสวนหมากหน้าวัด บ้านอ้อย บ้านไผ่ล้อม บ้านป่าขาม บ้านศาลโงะ
บ้านหนองบัวหลวง เป็นต้น

วิวัฒนาการของเมืองสุโขทัยจึงมีลักษณะวิวัฒนาการจากหมู่บ้านเป็นเมือง โดยเริ่ม
จากการตั้งหลักแหล่งตามที่ราบลุ่มแม่น้ำ แล้วขยายตัวเป็นเมืองโดยการรวมหลายหมู่บ้านเข้า
ด้วยกัน ทั้งโดยความเชื่อร่วมกันและการแผ่อำนาจทางการเมืองโดยการขยายเขตแดน
การกวาดต้อนผู้คนเมื่อรบชนะข้าศึกหรือการชักชวนผู้คนให้เข้ามาตั้งหลักแหล่งดังที่ปรากฏใน
ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 1¹ มีส่วนทำให้ชุมชนหมู่บ้านขยายตัวเป็นบ้านเมือง เพราะปัญหา
สำคัญของการตั้งบ้านเมืองคือการเพิ่มพูนกำลังคน ดังนั้นจึงต้องใช้วิธีการต่าง ๆ เพื่อให้ได้
ผู้คนเข้ามาอยู่ในหมู่บ้าน เป็นกำลังทั้งทางการเมืองและทางเศรษฐกิจ ทำให้เกิดอำนาจแบบ
สมบูรณาญาสิทธิราชย์อันแข็งแกร่งที่เสริมสร้างการระดมคนในสมัยต่อมา และเมื่อมีกำลังคน
มากขึ้นก็ต้องหาที่ที่เหมาะสมและปลอดภัยมั่นคง จึงมีการขยายบ้านเมืองออกไปรวมบ้าน
เมืองอื่นมาเข้าด้วยจนกลายเป็นรัฐหรืออาณาจักรขึ้นมา ตัวอย่างเช่น พ่อขุนผาเมืองและพ่อ
ขุนบางกลางหาวยกกำลังเข้ายึดเมืองสุโขทัยจากขอมสมมาตรไชยลพบุรี เป็นช่วงที่ชุมชนต่าง ๆ
เริ่มขยายออกเป็นเมืองแล้วและเมืองเหล่านี้ต่อมาเข้าร่วมกับเมืองสุโขทัยเป็นกลุ่มเมืองที่เรียกว่า
อาณาจักรสุโขทัย

ประวัติศาสตร์ของเมืองสุโขทัยมีปรากฏบ้างในหลักฐานประเภทเอกสาร เช่น คำให้การ
ชาวกรุงเก่า กล่าวว่า จันทราชาเป็นโอรสของพระเจ้าสุริยราชาเชื้อสายพระเจ้าปทุมวงศ์
ครองเมืองสุโขทัยเมื่อพ.ศ. 1651 อยู่กินกับนางนาคมีโอรสชื่อพระร่วง ไม่ยอมส่งส่วยน้ำต่อ
พระเจ้ากรุงอินทปรัษฎ์ และพงศาวดารเหนือได้กล่าวถึงพระร่วงปราบขอมเมื่อพ.ศ. 1560 ว่า
เมื่อได้เมืองตองอูแล้วย้ายเมืองหลวงไปอยู่เมืองศรีสัตนาแลยจนสิ้นพระชนม์เมื่อพ.ศ. 1611²

¹ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 (กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2526), หน้า 50-62.

²กรมศิลปากร, คำให้การชาวกรุงเก่า (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2507), หน้า 11-17.

³กรมศิลปากร, พงศาวดารเหนือ (กรุงเทพฯ : ศุภสภา, 2504), หน้า 349-352.

และพงศาวดารโยนก กล่าวถึง เชื้อสายของพระเจ้าจันทราชาที่ครองต่อกันมาจนถึงเจ้าอรุณ
กุมารหรือพระร่วง' ข้อมูลจากเอกสารดังกล่าวแสดงว่าสุโขทัยเป็นเมืองเก่าแก่ มีกษัตริย์
ปกครองอยู่ได้อิทธิพลขอม นอกจากนั้นในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ยังแสดงให้เห็นว่าหมู่บ้านของ
เมืองสุโขทัยที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเป็นหมู่บ้านเล็กๆ มีทะเลหลวง ส่วนทางเหนือ
หรือเบื้องดินนอนมีหมู่บ้านเล็กๆ มีตลาดทางตอนใต้หรือเบื้องหัวนอนเป็นป่า ส่วนทางทิศ
ตะวันตกเป็นที่ดอนที่หุบเขาและเทือกเขาข้อมูลนี้ตรงตามการศึกษาค้นคว้าทางโบราณคดี
ที่พบว่าเมืองสุโขทัยเป็นเมืองขนาดเล็กและบริเวณที่เป็นชุมชนก็มีขนาดเล็ก กลุ่มเมืองที่รวม
กันเป็นอาณาจักรสุโขทัยอยู่กันเป็นกลุ่ม ๆ และแต่ละกลุ่มอยู่ห่างกัน'

ศัพท์

อาณาจักร น. 疆土、版图；王国

ปลด น. 解除、革除

เครือข่าย น. 体系

ความเชื่อ น. 信仰

วิญญาณ น. 灵魂，精神

บวงสรวง น. 祭祀

หลักฐาน น. 证据；根基

พงศาวดาร น. 历史演义；历史

ค้นคว้า น. 探索、研究

แบบฝึกหัด

จงสรุปวิวัฒนาการของเมืองสุโขทัย

บทที่ ๒ วิวัฒนาการของอาณาจักรสุโขทัย

2. วิวัฒนาการของอาณาจักรสุโขทัย

ช่วงที่สุโขทัยมีสภาพเป็นเมือง อิทธิพลขอมได้แผ่เข้าครอบครองบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนบนและตอนล่าง โดยเฉพาะสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (ครองราชย์ พ.ศ. 1724-1761) ร่องรอยการแผ่อิทธิพลขอมคือซากปูชนียสถานเช่นที่เมืองสุโขทัยมีพระปรางค์สามยอดในวัดพระพายหลวง และที่เมืองศรีสัชนาลัย (เมืองเซียงเคิม) มีเทวสถานที่วัดเจ้าจันทร์ อำนาจของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 มีอยู่เพียงรัชสมัยของพระองค์หลังจากนั้นอิทธิพลเสื่อมลงเพราะสงครามทั้งภายในและภายนอกหลายหน การเกณฑ์ประชาชนมาทำศึกมาทำงานก่อสร้างต่าง ๆ ทำให้ประชาชนไม่มีเวลาทำมาหากินเศรษฐกิจตกต่ำจนไม่สามารถฟื้นฟูได้

พระเจ้าอินทรวรมันที่ 2 (พ.ศ. 1761-1780) ครองราชย์ต่อมา เศรษฐกิจและกำลังไพร่พลตกต่ำลงจนไม่สามารถแก้ได้ ปูชนียสถานที่สร้างค้างไว้ตั้งแต่รัชกาลก่อนต้องปล่อยให้ค้างไว้ เมืองขึ้นแยกเป็นอิสระ เช่น รัฐจามปา ละโว้ และตามพรลิงค์ เมื่อสภาพบ้านเมืองขอมอ่อนแอเช่นนี้ กล่าวได้ว่าเกิดช่องว่างแห่งอำนาจภายในจึงเป็นโอกาสให้เมืองสุโขทัยก่อตัวเป็นอาณาจักรขึ้นมา โดยมีวิวัฒนาการดังนี้

1. อิทธิพลขอมเสื่อมลงเปิดโอกาสให้สุโขทัยตั้งตนได้โดยค่อย ๆ สร้างสมความเป็นปึกแผ่นขึ้นทีละเล็กทีละน้อย ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 พ่อขุนศรีนาวนำถมปกครองสุโขทัย (พ่อขุนศรีนาวนำถมเป็นเชื้อสายไทยใหญ่มากับกองทัพของเจ้าสามหลวงฟ้า มาตีเมืองต่างๆ ที่เคยอยู่ใต้อิทธิพลขอมในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาได้เช่น เมืองแก่งหลวง เมืองอโยธยา เมืองละแวก และเมืองสุโขทัย เป็นต้น เจ้าสามหลวงฟ้ามอบให้พ่อขุนศรีนาวนำถมครองเมืองสุโขทัย

¹กรมศิลปากร, พงศาวดารโยนก (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2507), หน้า 63-64.

²ศรีศักร วัลลิโภคม, "สภาพภูมิประเทศและประชากรของอาณาจักรสุโขทัย," รายงานผลการสัมมนาสังคมโลกได้
ชาวไทยกับการวิจัยปัญหาเศรษฐกิจการเมืองและสังคมสมัยสุโขทัย (กรุงเทพฯ : หิมนนท, 2519), หน้า 95-96.

ปีใดปีหนึ่งระหว่างพ.ศ. 1758-1763) ช่วงนี้ขอมอ่อนกำลังลงมาก มิได้มาจัดการกับสุโขทัย เพียงแต่ส่งขอมสมมาดโชลงูล่าพงและอุปราชขอมมาดูแลอยู่แค่เมืองละโว้ ซึ่งเป็นศูนย์กลางอำนาจขอมบริเวณนี้เท่านั้น สุโขทัยตอนนั้นจึงน่าจะมีสภาพเป็นเมืองอิสระและมีไมตรีกับขอม เห็นได้จากการที่พระเจ้าอินทรวรมันที่ 2 ยกพระนางสิริมหามหาเทวี พระธิดาของพระองค์ให้อภิเษกสมรสกับพ่อขุนผาเมือง เจ้าเมืองราด (ปัจจุบันคืออำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์) ซึ่งเป็นโอรสของพ่อขุนศรีนาวนำถม พร้อมกับมอบพระขรรค์ชัยศรีซึ่งเป็นเครื่องหมายแสดงสิทธิ์ขาดในการบริหารบ้านเมืองโดยเด็ดขาดให้พร้อมทั้งประทานนามให้ว่า "กมรเตงอัญศรีอินทราบดีนทราทิตย์" เป็นการประทานให้เมืองที่มีฐานะเท่าเทียมกัน และเพื่อมิให้เสียเกียรติยศของกษัตริย์ขอมอีกด้วย ในช่วงนี้อิทธิพลของพ่อขุนผาเมืองแผ่ขยายไปครอบคลุมเมืองต่างๆ บริเวณลุ่มแม่น้ำยมและลุ่มแม่น้ำป่าสัก

2. การก่อตัวเป็นอาณาจักรใช้วิธีส่งพระราชโอรสที่มีความสามารถไปครองเมืองที่อยู่รายรอบเมืองสุโขทัย เช่น พ่อขุนผาเมืองไปครองเมืองราด แล้วสร้างสมบารมีจนคนทั่วไปยอมรับทั้งโดยการแผ่อำนาจและผูกมิตรกับเมืองอื่นๆ เช่น เป็นสหายกับพ่อขุนบางกลางหาว เจ้าเมืองบางยาง (ปัจจุบันคืออำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก) ความสามารถของพระราชโอรสเป็นที่ยอมรับในหมู่คนไทย รวมทั้งกษัตริย์ขอมด้วย (ดังกล่าวแล้วในข้อที่ 1) ทำให้อาณาเขตของเมืองสุโขทัยช่วงสมัยพ่อขุนศรีนาวนำถมผู้ครองเมืองสุโขทัยศรีสัตนาลัยแผ่ขยายไปถึงเมืองลพบุรีรวมทั้งเมืองต่างๆ ในลุ่มแม่น้ำยม แม่น้ำป่าสัก และแม่น้ำเจ้าพระยาตลอดไปถึงเมืองนครศรีธรรมราช

3. ผู้นำคนไทยยอมรับความสามารถของผู้นำคนไทยด้วยกันที่มีความสามารถมากกว่า เช่น กรณีที่พ่อขุนศรีนาวนำถมสิ้นพระชนม์ลง ขอมพยายามดึงอำนาจคืนมาโดยการที่ขอมสมมาดโชลงูล่าพงจួយโอกาสเข้ายึดอำนาจการปกครองทันที เป็นเหตุให้พ่อขุนผาเมืองยกกองทัพจากเมืองราดเข้ามาชิงเมืองสุโขทัยจากขอมได้สำเร็จ โดยมีพ่อขุนบางกลางหาวยกทัพตามมาเพื่อจะช่วยกันปราบขอมตามที่ตกลงกันไว้ แต่เมื่อมาถึงเมืองสุโขทัย ปรากฏว่าพ่อขุนผาเมืองยึดเมืองสุโขทัยคืนได้เรียบร้อยแล้ว ต่อมาพ่อขุนผาเมืองกลับยกเมืองสุโขทัยให้พ่อขุนบางกลางหาวได้ครองแทน เรื่องนี้มีข้อสันนิษฐานกันว่าอาจเป็นเพราะสาเหตุดังนี้

¹จร สุทธานิช, ปัญหาประวัติศาสตร์และโบราณคดีไทย (กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมนักคิดแห่งประเทศไทย, 2525), หน้า 88-89.

²ศรีอมมาตยกุล, "ประวัติศาสตร์สุโขทัย บทที่ 1 ราชวงศ์พระร่วง," แฉ่องงาเประวัติศาสตร์ เอกสาร และโบราณคดี, ปีที่ 13, เล่ม 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม, 2522), หน้า 40.

³จร สุทธานิช, เรื่องเดิม, หน้า 88-89.

1. พ่อขุนผาเมืองสู้ไม่ได้จึงเปิดทางให้ โดยศิลาจารึกหลักที่ 2 กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า พ่อขุนผาเมืองมีสุโขฯ ซึ่งอาจหมายถึงการยอมรับอำนาจพ่อขุนบางกลางหาวก็ได้

2. พ่อขุนผาเมืองมีมติเป็นธิดาของกษัตริย์ขอม ประชาชนคนไทยไม่ยอมรับ จะเป็นสาเหตุให้การรวบรวมคนไทยเป็นอาณาจักรเดียวกันยากเข้า

3. มหีลของพ่อขุนบางกลางหาว อาจเป็นธิดาองค์โตของพ่อขุนศรีนาวนำถุม ธรรมเนียมการสืบทอดทายาทตามแบบอิทธิพลขอมสมัยนั้นยกย่องให้สิทธิแก่ธิดาองค์โต ดังนั้นราชบัลลังก์สุโขทัยจึงน่าจะตกอยู่แก่พระธิดาองค์โต ซึ่งหมายถึงเป็นของพ่อขุนบางกลางหาวพระราชบุตรชายโดยปริยาย

การขึ้นครองเมืองสุโขทัยของพ่อขุนบางกลางหาวอย่างไม่เสียเลือดเนื้อ ก็เป็นวิธีการหนึ่งที่ทำเพื่อความรุ่งเรืองของบ้านเมือง โดยขุนผาเมืองกลับไปครองเมืองศรีสัชนาลัย^{๑๐} หรือไปครองเมืองลพบุรีตั้งแต่ พ.ศ. 1778 แล้วก็ได้ ซึ่งเป็นปีเดียวกับที่พ่อขุนบางกลางหาวสถาปนาอาณาจักรสุโขทัย และตั้งราชวงศ์พระร่วงขึ้นปกครองบ้านเมืองเป็นปึกแผ่นในปีเดียวกันนี้เอง โดยใช้พระนามว่า พ่อขุนศรีอินทราทิตย์

ขอบเขตของเมืองสุโขทัยยุคอิสระสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ สถาปนาบ้านเมืองมี 2 เมืองคู่กันคือ สุโขทัยและศรีสัชนาลัย กษัตริย์ 3 องค์แรก คือ พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ พ่อขุนบานเมืองและพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ได้ขยายอาณาเขตออกไปจนมีสภาพเป็นแคว้นและอาณาจักร มีเมืองลูกหลวง 4 ทิศ แล้วขยายอิทธิพลออกไปเป็นปริมณฑลรอบเมืองลูกหลวง เรียกว่า หัวเมืองชั้นใน แล้วขยายต่อไปจนได้หัวเมืองชั้นนอก หัวเมืองพระยามหานครหรือเมืองประเทศราชจนเป็นอาณาจักรที่สมบูรณ์ในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ปัจจัยที่ทำให้เมืองสุโขทัยมีวิวัฒนาการมาเป็นอาณาจักรได้นอกจากพระปรีชาสามารถของกษัตริย์แล้ว อาจเป็นเพราะเกิดช่องว่างแห่งอำนาจภายในคืออำนาจขอมเสื่อมลงในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 18 และช่องว่างแห่งอำนาจภายนอกคือจีนขยายอิทธิพลเข้ามาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้รัฐที่เคยมีอำนาจ เช่น กัมพูชา จามปา พุกามในพม่า และชวาพะวักพะวนกับจีนจนเปิดโอกาสให้เมืองสุโขทัยวิวัฒนาการมาเป็นอาณาจักรได้ในที่สุด

^{๑๐} ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, หน้า 69.

ศัพท์

ปูชนียสถาน	น. 圣地
ค้าง	ก. 搁置; 剩下、留下
แผ่ขยาย	ก. 扩大
ยก	ก. 率领; 举; 给予; 免
ศิลาจารึก	น. 纪念碑
ขอบเขต	น. 界限; 境界
ปัจจัย	น. 因素
เสื่อม	ก. 衰退

แบบฝึกหัด

จงสรุปวิวัฒนาการของอาณาจักรสุโขทัย

บทที่ ๓ การปกครองอาณาจักรสุโขทัย (1)

การปกครองอาณาจักรสุโขทัยในช่วงระหว่าง พ.ศ.1778-1821 ประมาณ 200 ปี
เศษนี้ แบ่งได้เป็น 4 ระยะตามนโยบายการเมืองการปกครองและสถานการณ์บ้านเมือง ดังนี้

- ระยะที่ 1 สมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ (ครองราชย์ พ.ศ. 1778 ปีสวรรคตไม่
ปรากฏหลักฐาน)
สมัยพ่อขุนบานเมือง (ปีที่ครองราชย์ไม่ปรากฏหลักฐาน สวรรคต
พ.ศ. 1822)
- ระยะที่ 2 สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช (ครองราชย์ พ.ศ. 1822-1842)
- ระยะที่ 3 สมัยปู่ไถสสงคราม (ครองราชย์ พ.ศ. 1842)
สมัยพญาเลอไท (ครองราชย์ พ.ศ. 1842-1882)
สมัยพญาจันทรม (ครองราชย์ พ.ศ. 1882-1890)
สมัยพระมหาธรรมราชาที่ 1 (พญาลิไท ครองราชย์ พ.ศ. 1890-1912)
สมัยพระมหาธรรมราชาที่ 2 (ครองราชย์ พ.ศ. 1912-1943) ศึกษา
การปกครองตั้งแต่ พ.ศ. 1912 ถึง พ.ศ. 1921 เมื่อเสียดิสระภาพให้
แก่กรุงศรีอยุธยา
- ระยะที่ 4 สมัยพระมหาธรรมราชาที่ 2 ศึกษาการปกครองตั้งแต่หลัง พ.ศ. 1921
ถึง พ.ศ. 1943
สมัยพระมหาธรรมราชาที่ 3 (พญาโลลิอไท ครองราชย์ พ.ศ. 1943-
1962)
สมัยพระมหาธรรมราชาที่ 4 (พญาบานเมืององค์ที่ 2 ครองราชย์
พ.ศ. 1962-1981)

3.1 การปกครองอาณาจักรสุโขทัยระยะที่ 1 (พ.ศ. 1778-1822)

การปกครองระยะที่ 1 ใช้นโยบายขยายอำนาจเพื่อผนวกเมืองของชนชาวไทย
กลุ่มต่าง ๆ เข้ามาอยู่ใต้การปกครองของสุโขทัยในช่วง 2 รัชกาลดังนี้

พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ เป็นช่วงขยายอาณาเขตโดยรวมเมืองต่าง ๆ มาเข้ากับเมือง
สุโขทัย สมัยนี้ขุนสามชนเจ้าเมืองจลนชนชาวไทยกลุ่มหนึ่งยกทัพมาตีเมืองตาก ซึ่งเป็นเมือง
ขึ้นของสุโขทัย พ่อขุนรามคำแหงมหาราชโอรสของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ปราบได้โดยการทำ
ยุทธหัตถี และมีชนชาวไทยหลายกลุ่มพากันเคลื่อนย้ายลงมาตั้งเมืองเป็นอิสระยังไม่รวมกัน
เป็นปึกแผ่น สุโขทัยพยายามรวมบางเมืองเข้ามา เมื่อไม่ยอมจึงต้องทำสงครามกัน ผู้เป็น

กำลังสำคัญคือพ่อขุนรามคำแหงเฮอร์สองค้เล็กได้กวาดต้อนผู้คนตามเมืองต่าง ๆ เข้ามาเป็นกำลังบ้านเมือง รัชกาลนี้เป็นสมัยก่อร่างสร้างตัว ดังนั้นจึงมีได้ทำนุบำรุงศาสนาและเศรษฐกิจเท่าใดนัก ทราบได้จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ไม่พบซากปฐมนิยสถานหรือการวัดใด ๆ ที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลนี้ อาณาเขตยังคงไม่กว้างขวางนัก มีเมืองเล็กๆ ที่อยู่ขอบเขตของเมืองสุโขทัยศรีสัชนาลัยและขอบเขตของเมืองรดกับเมืองบางยาง อาจเป็นเพราะไพร่พลยังมีน้อยและพระบรมเดชาานุภาพยังไม่ประจักษ์แก่เมืองอื่นๆ

พ่อขุนบานเมือง พระราชกรณียกิจไม่ค่อยปรากฏ ทราบจากการตีความในศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 1 ว่าเป็นสมัยรวบรวมเมืองของชาวไทยเข้ามารวมกับสุโขทัยโดยพระอนุชาคือพ่อขุนรามคำแหงเป็นกำลังสำคัญ แต่ยังมีได้ขยายอาณาเขตไปยังดินแดนของชนชาติอื่น อาณาเขตรัชกาลนี้¹¹ ทางทิศตะวันออกแผ่ไปถึงเมืองนครไทย (อำเภอ นครไทย จังหวัดพิษณุโลก) และเมืองหล่ม (อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์) เรื่อยไปจนจดเขาเพชรบูรณ์ ทิศใต้จดเมืองพระบาง (จังหวัดนครสวรรค์) เมืองสระหลวง (จังหวัดพิจิตร) และเมืองแพรก (จังหวัดชัยนาท) ได้เมืองแพรกลงไปเป็นอาณาเขตของเมืองสุพรรณภูมิ ซึ่งเป็นแคว้นอิสระของชนชาวไทยอีกกลุ่มหนึ่ง (ขึ้นกับสุโขทัยสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช) และมีเมืองละโว้เป็นเมืองใหญ่อยู่ใกล้เมืองสุพรรณภูมิ เป็นอิสระจากขอมแล้ว ทิศตะวันตกไปถึงเมืองจอด (อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก) ติดกับเมืองมอญ ทิศเหนือไปถึงเมืองทุ่งยั้ง (อุตรดิตถ์) ช่วงรัชกาลนี้สั้นมากเมื่อรวมกับสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์แล้วเพียง 44 ปี จึงมีได้ฟื้นฟูทางด้านศาสนาประชาชนนับถือลัทธิมีสงเทวดากับพุทธศาสนานิกายมหายานแบบขอมที่ครองเมืองลพบุรีบ้างตามแบบอาณาจักรพุกามของพม่าบ้าง¹²

3.2 การปกครองอาณาจักรสุโขทัยระยะที่ 2 (พ.ศ.1822-1842)

การปกครองในระยะที่ 2 เป็นการศึกษาเพียงช่วงรัชกาลเดียวคือรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เป็นสมัยที่สุโขทัยขยายอำนาจออกไปอย่างกว้างขวางด้วยพระปรีชาสามารถในการดำเนินนโยบายทางยุทธศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ เพราะเกิดช่องว่างแห่งอำนาจดังกล่าวแล้วที่ขอมเสื่อมถอยอิทธิพลลงไป และประเทศจีน สมัยราชวงศ์มองโกลเข้ารุกรานประเทศเพื่อนบ้านของสุโขทัยเช่น กัมพูชา จามปา พุกามในพม่าและชวา ให้ยอมรับอำนาจของจีนเหมือนที่เคยเป็นมาโดยส่งเครื่องราชบรรณาการไปจ้ก้องจักรพรรดิจีน สถานการณ์ดังกล่าวเปิดโอกาสให้พ่อขุนรามคำแหงมหาราชพัฒนากิจการภายในให้เจริญก้าวหน้าทุก ๆ ด้าน ส่วนการดำเนินนโยบายต่างประเทศกับจีน ทรงส่งคณะทูตสุโขทัยพร้อมเครื่อง

¹¹ศรี อมาตยกุล, "ประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัย: การขยายอาณาเขต," แดงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี, ปีที่ 4, เล่ม 1 (มกราคม 2513), หน้า 32.

¹²สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำหนานพุทธเจดีย์ (กรุงเทพฯ : ศิวพร, 2510), หน้า 108 และ ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, หน้า 55-59.

ราชบรรณาการไปถวายจักรพรรดิจีนมีผลดีทำให้จีนรับรองความเป็นอาณาจักรสุโขทัย และยัง
ทรงดำเนินนโยบายผูกมิตรกับแคว้นล้านนาไทย เพื่อความสงบสุขของพระราชอาณาเขต
ด้านเหนือ

ปีที่พ่อบุรณาคำแห่งมหาราชขึ้นครองราชย์ เดิมสมเด็จพระยาคำรัง
ราชานุกาพทรงสันนิษฐานว่าประมาณ พ.ศ. 1820 แต่จากการสัมมนาประวัติศาสตร์สุโขทัย
วิเคราะห์กันแล้วว่าน่าจะเป็น พ.ศ. 1822 โดยถือปีที่ทรงปลูกต้นตาลเป็นเกณฑ์และคำนวณ
จากปีที่สร้างพระแท่นมณีคติลาอาสน์ตั้งไว้กลางคองตาลในศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 1 นอก
ศักราชไว้แน่นอนและบอกอายุของต้นตาลที่ตัดมาทำเป็นฐานรองแท่นไว้ด้วย

สมัยนี้เป็นยุคที่สุโขทัยเจริญรุ่งเรืองมากทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ศาสนา
และวัฒนธรรม โดยเฉพาะการประดิษฐ์อักษรไทยใน พ.ศ. 1826 ดัดแปลงมาจากขอม เป็น
การแสวงหาวิธีการที่จะให้ได้มาซึ่งเอกลักษณ์ของชาวไทย เพื่อให้แตกต่างไปจากขอมซึ่งมี
อิทธิพลครอบงำขณะนั้น รวมทั้งรูปแบบสถาปัตยกรรม ขนบประเพณีและการปกครอง โดย
โดยเฉพาะการขยายพระราชอาณาเขตออกไปกว้างขวางดังนี้

ทิศตะวันออก ไปทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงจนถึงเมืองเวียงคำและเมืองเวียงจันทน์

ทิศใต้หรือเบื้องหัวนอนได้ตั้งแต่เมืองสุพรรณภูมิ ราชบุรี เพชรบุรี เรื่อยไป จนถึง
เมืองนครศรีธรรมราชและเมืองทางฝั่งมหาสมุทรอินเดีย

ทิศตะวันตก ไปถึงเมืองหงสาวดี ทวาย ตะนาวศรี

ทิศเหนือหรือเบื้องตีนนอน มีเมือง แพร่ น่าน หลัว (อำเภอป่า จังหวัดน่าน) เรื่อย
ไปจนจดเขตแดนเมืองเสลาจด์ (ลำปาง) แล้ววกข้ามแม่น้ำโขงไปทางตะวันออกจนถึงเมืองชะวา
(หลวงพระบาง) และเมืองต่าง ๆ ในลุ่มแม่น้ำอุทั้งหมด

พ่อบุรณาคำแห่งมหาราชทรงใช้พระราชาโอบายในการรวมเมืองต่าง ๆ นอกจาก
การทำสงครามแล้วยังใช้วิธีอื่น เช่น ทรงอุปการะพระราชทานข้าวของเงินทองช่วยเจ้าเมืองที่
ขาดแคลนให้ตั้งบ้านเมืองถาวร ทำให้เมืองเหล่านั้นขึ้นกับสุโขทัย และปกครองเมืองเหล่านั้น
ด้วยธรรมดั่งข้อความในศิลาจารึกว่า "ปลูกเลี้ยงผูกผูกบ้านลูกเมืองนั้น ชอบด้วยธรรมทุกคน"
และใช้วิธีผูกพันทางเครือญาติ เช่น กษัตริย์มอญพระนามว่ามะกะโทหรือพระเจ้าฟ้ารั่ว ผูกพัน
โดยการเป็นราชบุตรเขยของพ่อบุรณาคำแห่งมหาราช แต่อย่างไรก็ตาม การมีอาณาเขต
กว้างขวางย่อมทำให้ปัญหาการปกครองอาณาจักรมีความยุ่งยากเพราะการที่เมืองใหญ่ ๆ เข้า
ร่วมกับอาณาจักรสุโขทัยเพราะเกรงพระบารมีและมีความนิยมนับถือกันเป็นส่วนตัว เมื่อสิ้น
รัชสมัยพ่อบุรณาคำแห่งมหาราชเมืองต่าง ๆ ก็แยกตัวเป็นอิสระทันที ทำให้เสถียรภาพสุโขทัย
คลอนแคลนมากขึ้น โดยเฉพาะถ้ามีการเปลี่ยนรัชกาลที่มีระยะเวลาครองราชสมบัติสั้น ๆ ยิ่ง
ทำให้การควบคุมสถานการณ์บ้านเมืองลำบากยิ่งขึ้น

ศัพท์

พระราชโอรส	น. 皇子
ปราบ	ก. 征剿: 消灭
บำรุง	ก. 保养: 扶持
ประจักษ์	ว. 明白、清楚
รับรอง	ก. 保证: 承认: 证明
สันนิษฐาน	ก. 推测: 估计

บทที่ ๔ การปกครองอาณาจักรสุโขทัย (2)

3.3 การปกครองอาณาจักรสุโขทัยระยะที่ 3 (พ.ศ. 1842-1921)

หลังรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช หลักฐานศิลาจารึกหลักที่ 45 กล่าวถึง การกระทำลัทธิสาบานกันระหว่างผู้ครองเมืองน่านกับหลานที่ครองเมืองสุโขทัย ทั้งสอง ฝ่ายต่างยกเอาบรรพบุรุษของตนเองขึ้นมาเป็นพยานในคำสาบาน ทำให้ทราบว่าหลังรัชสมัย พ่อขุนรามคำแหงมหาราชมีกษัตริย์ครองต่อมาคือปู่โสสงคราม ซึ่งอาจจะไม่ได้ประกอบ พิธีบรมราชาภิเษก" เพราะเป็นเพียงกษัตริย์รักษาราชการแทนองค์รัชทายาทที่เสด็จไปเจริญสัมพันธไมตรีกับพระเจ้ากรุงจีนเมื่อ พ.ศ. 1841 ดังนั้นในช่วงรัชกาลนี้เหตุการณ์ทางการเมือง การปกครองจึงไม่ปรากฏเพราะช่วงระยะเพียงไม่กี่เดือน

เมื่อรัชทายาทคือพญาสิทธิเสด็จกลับ ได้ขึ้นครองราชย์เมื่อ พ.ศ. 1842 และส่ง พระราชสาสน์ไปยังจักรพรรดิจีนขอพระราชทานม้าขาวและเสื้อดำयरองทอง แต่มิได้รับ พระราชทานดังกล่าวแล้ว นโยบายการปกครองรัชกาลนี้ดำเนินรอยตามพ่อขุนรามคำแหง มหาราช แต่ไม่ประสบผลสำเร็จทางด้านการขยายอาณาเขต ส่วนการประชุมบริหารราชการ และปรึกษานาหรือราชการกับขุนนาง ราษฎร ที่คงศาล คงยกเลิกไปในสมัยนี้ ทรงทำนุบำรุง พุทธศาสนานิกายเถรวาทให้แผ่ขยายไปทั่วราชอาณาจักร การศึกษาพระธรรมและภาษาบาลี เจริญมากในช่วงนี้ แต่พระราชอาณาเขตลดน้อยลงกว่าเดิม เพราะหัวเมืองประเทศราชแยกตัว ออกไป ได้แก่เมืองนครศรีธรรมราช เมืองหงสาวดี ส่วนหัวเมืองในราชอาณาจักรที่แยกตัว ออกไปได้แก่เมืองคอนทิต (บ้านโคก จังหวัดกำแพงเพชร) เมืองพระบาง (จังหวัดนครสวรรค์) เมืองเชียงทอง (อำเภอเชียงทอง จังหวัดตาก) และเมืองบางพาน (อยู่ในอำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร) เป็นต้น เมื่อพญาเลอไทสวรรคต พ.ศ. 1882 พระอนุชาคือพญาจรัญนำถม ครองต่อมา

พญาจรัญนำถม เมื่อขึ้นครองราชย์ พ.ศ. 1882 ได้แต่งตั้งพญาสิทธิ ไอรของ พญาเลอไทไปครองเมืองศรีสัชนาลัยซึ่งเป็นเมืองอุปราช พญาจรัญนำถมไม่มีความสามารถในการปกครองบ้านเมือง เมืองต่างๆที่ตั้งแข็งเมืองตั้งแต่สมัยพญาเลอไทก็ยังคงไม่สามารถจัดการได้ ส่วนเมืองประเทศราชก็ได้แยกตัวออกไปจนหมด เขตแดนทางทิศใต้ของสุโขทัย จรด เมืองพระบาง (นครสวรรค์) เท่านั้น ทิศเหนือเมืองแพร่และเมืองน่านได้แยกตัวออกไปอีก ทิศตะวันออกเขตแดนอยู่เพียงเมืองเพชรบูรณ์ ประกอบกับขณะนั้นเมืองชะวา (เมืองเช้าหรือ เมืองหลวงพระบาง) มีกษัตริย์ที่มีความสามารถคือพระเจ้าฟ้างุ้ม (พ.ศ. 1896-1916) ได้แผ่ขยายอาณาเขตลงมาถึงเมืองเพชรบูรณ์ ส่วนทางทิศตะวันตกเขตแดนของสุโขทัยอยู่เพียง เมืองตาก อำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจเสื่อมลงมากเมื่อพญาจรัญนำถมสวรรคตใน พ.ศ. 1890 เกิดการจลาจลสู้รบแย่งชิงราชสมบัติกระทั่งพญาสิทธิไทยกษัตริย์จากเมืองศรีสัชนาลัยมายัง เมืองสุโขทัยปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ทรงพระนามว่าพระมหาธรรมราชาที่ 1

พระมหาธรรมราชาที่ 1 (พญาลิไท) ทรงมีนโยบายในการรักษาเสถียรภาพบ้านเมืองโดยใช้ศาสนาเป็นสื่อ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระพุทธบาท ศาสนสถานทรงพระราชนิพนธ์ไตรภูมิพระร่วง เสด็จออกผนวชเป็นการผ่อนคลายความตึงเครียดในสงคราม จากการศึกษาทางศาสนาจนปริชาสามารถทางด้านนี้เป็นอย่างดี ทำให้เป็นผู้นำด้านความคิด เห็นได้จากการที่ทรงแก้ไขศักราชที่คลาดเคลื่อนให้ถูกต้องที่เมืองต่างๆ ยอมรับไว้ใช้ทรงชักจูงให้เมืองต่างๆ มานมัสการพระพุทธบาทและศาสนสถาน แสดงให้เห็นการดำเนินงานทางการเมืองโดยใช้ศาสนาเป็นสื่อชักนำ ได้ผูกไมตรีกับอาณาจักรใกล้เคียง เช่น ทางเหนือทรงอนุญาตให้พระสมณะเถระไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เมืองเชียงใหม่พร้อมทั้งนำพระบรมสารีริกธาตุไปบรรจุไว้ในพระเจดีย์ที่เมืองเชียงใหม่ด้วย ทำให้ทั้งสองอาณาจักรมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน กับเมืองน่านก็สัมพันธ์กันดีโดยพญาลิไทเสด็จไปประทับเมืองน่านถึง 7 เดือนและเมื่อกองทัพกรุงศรีอยุธยาจะมาตีเมืองก่านเพชรซึ่งเป็นเมืองในอาณาจักรสุโขทัย กองทัพจากเมืองน่านได้ยกมาช่วยสุโขทัยด้วย

ทางด้านการสงคราม ดันรัชกาลได้ปราบปรามหัวเมืองต่างๆ ที่อยู่ใกล้ราชธานีให้สงบราบคาบลงได้เช่น เมืองคอนทิ เมืองพระบาง เมืองเชียงทอง เมืองบางพาน และบริเวณหัวเมืองตะวันออกตลอดไปจนถึงเมืองทางลุ่มแม่น้ำป่าสักด้วย ต่อมาทรงออกผนวชอยู่เพียงพรรษาเดียวเพราะสถานการณ์บ้านเมืองไม่อำนวย โดยเฉพาะเมืองสุพรรณภูมิได้ร่วมกับเมืองละโว้ ยึดเขตแดนทางตอนใต้ของอาณาจักรสุโขทัยไว้ได้หลายเมือง แล้วตั้งอาณาจักรใหม่ขึ้นคือกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. 1893 มีพระเจ้าอู่ทองปกครองส่วนทางเมืองชะวา (เมืองเข่านหรือหลวงพระบาง) ได้หัวเมืองริมฝั่งโขงทั้งสองฝั่งได้หมด ทำให้อาณาเขตของพระเจ้าฟ้ารุ่งแผ่ขยายมาจดทิวเขาเพชรบูรณ์

สถานการณ์ดังกล่าว ทำให้พญาลิไทต้องเสด็จย้ายไปประทับที่เมืองสองแคว (พิษณุโลก) เพื่อป้องกันเขตแดนของสุโขทัยมิให้เสียแก่พระเจ้าฟ้ารุ่ง ขณะเดียวกันต้องระมัดระวังพระเจ้าอู่ทองแห่งกรุงศรีอยุธยาอีกด้วย โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายเมืองสองแคว (พิษณุโลก) เดิมที่ตั้งอยู่ในบริเวณวัด (ปัจจุบันเรียกว่า วัดจุฬามณี) มาตั้งที่ริมฝั่งแม่น้ำยมเหนือตัวเมืองเดิมขึ้นมาประมาณ 10 กิโลเมตร เพราะชัยภูมิเหมาะกว่ามีแม่น้ำยมไหลผ่านแต่เพียงสายเดียวสะดวกในการป้องกันข้าศึก ให้สร้างวัดพระศรีมหาธาตุที่ริมฝั่งแม่น้ำยมทางตะวันออกเป็นวัดประจำเมือง และให้หล่อพระพุทธรชินราชขึ้นประดิษฐานที่วัดนี้ด้วย ให้ตัดถนนจากเมืองสองแควไปยังเมืองสุโขทัย ทำสวนผัก ผลไม้ ทำไร่นา ทลอคสองฟากถนนทรงประทับอยู่ที่เมืองสองแคว 7 ปี คือตั้งแต่ พ.ศ. 1905 ถึง พ.ศ. 1912 และคงสวรรคตที่นี่ ส่วนทางกรุงศรีอยุธยาพระเจ้าอู่ทองสวรรคตใน พ.ศ. 1913 พระราเมศวรราชโอรสขึ้นครองได้ไม่นาน ขุนหลวง